

Manipesto

HOUSE OF KEYS · SETYEMBRE 2026 · INDEPENDIYENTENG
KANDIDATO PARA SA MIDDLE · JAMES COCHRANE

Isang Isla na ipinagmamalaki ng ating mga anak, at pinipili nilang balikan.

**IPAKITA ANG EBIDENSYA · SUBAYBAYAN ANG MGA
PANGAKO · AMININ KAPAG MALI AKO**

Mabuhay po sa inyong lahat.

Ako si James (Julian Andrew James Cochrane sa balota, pero James ang tawag sa akin). Kandidato ako para sa Middle sa halalan ng House of Keys ngayong Setyembre. Ipinasalin ko ang manipesto ko sa Tagalog dahil gusto kong maabot nito ang bawat pamilyang tumatawag sa Isla na ito na tahanan, anuman ang wikang ginagamit ninyo sa hapag-kainan.

Marami sa inyo ang nag-aalaga sa ating komunidad: sa Noble's, sa mga care home, sa mga tahanan, sa mga negosyo at paaralan sa buong Isla. Bahagi kayo ng komunidad na ito, at ang mga isyung nasa pahinang ito ay isyu ninyo rin: presyo ng bahay at ng pamumuhay, kalusugan, edukasyon ng mga anak, at ang kinabukasan ng Isla.

Kapag sinabi kong “isang Isla na ipinagmamalaki ng ating mga anak, at pinipili nilang balikan,” kasama sa **ating mga anak** ang bawat batang lumalaki rito, Pilipino man ang kultura ng pamilya o hindi. Ang Isla na ito ay tunay na lugar kung saan maaaring manirahan at magkaroon ng kinabukasan ang mga pamilyang nanirahan na rito. Sa ibaba, may hiwalay na bahagi tungkol sa **trabaho**, **pananatili at pag-upa**, dahil iyon ang mga tanong na madalas kong marinig mula sa mga pamilyang tulad ninyo.

Ang opisyal na bersyon ng manipestong ito ay ang **bersyong Ingles**; kung may pagkakaiba, iyon ang masusunod. Kung may nakita kayong mali sa salin, o may salitang mas maganda sa Tagalog, **sabihin ninyo sa akin**. Pinahahalagahan ko ang pagwawasto. Maraming salamat po sa pagbabasa.

Sa loob ng dalawang minuto

Tumatakbo ako dahil sa loob ng maraming taon, ang plano ng Isla ay gawing napakayaman ang isang sektor at ipilit ang lahat ng iba pa na sumuporta rito. Tumaas ang gastos para sa lahat, at karamihan sa atin ay naging mas mahirap dahil dito. Narito ang gagawin ko, sa loob ng dalawang minuto. Ang natitirang bahagi ng pahinang ito ay ang buong booklet.

- **Ekonomiya.** Suportahan ang mga bagay na kaya nating gawin dito sa presyong kayang makipagkumpitensya, at ilapit sa presyo ng UK ang bayad sa ferry, eroplano, parcel, kuryente at broadband. Hindi natin kayang pababain ang halaga ng ating pera para maging mas mura (pound ang gamit natin), kaya kailangang bumaba ang sarili nating gastos, para sa mga pamilya gaya ng para sa negosyo.
- **Pabahay.** Tahanan muna. Mga starter home na may isa at dalawang silid-tulugan para sa mga unang beses bumibili; help-to-buy na dinisenyo para sa dalawang taong sabay bumibili; ibalik sa gamit ang 5,695 na bakanteng bahay; gawing sapilitan ang rehistro ng mga landlord.
- **Gobyerno.** Managot, ipakita. Isang hanay ng mga patakaran para sa mga proyekto at pera; mga Chief Officer na may legal na pananagutan; itigil na ngayon ang pag-hire ng mga back-office staff; mga account na hindi ninyo kailangan ng accountant para maintindihan; protektado ang mga whistleblower.
- **Kalusugan.** Tama na ang pag-aaral, simulan na ang paggawa. Ayusin ang daloy ng mga pasyente bago magdagdag ng kama; pabilisin ang discharge: kapag kumpirmado na ang care plan, pauwiin na ang pasyente at ayusin ang pondo pagkatapos; ilathala ang mga care pathway; bowel screening mula sa edad 50, hindi 60.
- **Pagtanda.** Tumanda nang masaya at may dignidad. Ang pag-aalaga sa tahanan ay ituring na pag-aalaga, hindi paraan para makatipid; mas patas na kasunduan para sa Hospice; isang tapat at mature na usapan tungkol sa kung paano natin babayaran ang pagtanda.
- **Edukasyon.** Kabutihang-loob at komunidad sa kurikulum. PSHE na seryosong itinuturo sa bawat paaralan; bawat bata ay kasali sa isang club o aktibidad;

critical thinking bilang pangunahing kasanayan; mga apprenticeship na nakatali sa mga bahay na itatayo natin.

At ang maaari ninyong ipanagot sa akin: isang surgery (konsultasyon sa mga botante) bawat linggo, handang makinig nang hindi nanghuhusga, pagtataguyod na may datos sa likod, ang aking pagsusuri na inilathala nang hayagan, at isang pampublikong corrections log.

Tungkol sa akin

Sa balota: **Julian Andrew James Cochrane**

Manx ako, lumaki sa Rushen at nag-aral sa CRHS. Retiradong guro sa lokal na primary school si Nanay, na lumaki naman sa tapat ng Knockaloe Beg Farm. May dalawa akong anak, at dalawang kahanga-hangang pusa mula sa MSPCA (walang-hiyang plug).

Tatlumpung taon na ako sa industriya mula nang makatapos sa unibersidad: aeronautical engineering sa University of Glasgow at Imperial College London, at kalaunan ay **Warwick Executive MBA, na iginawad nang may Distinction**; ang disertasyon nito, tungkol sa ekonomiya ng Manx, ay ipinasa ng unibersidad sa isang pambansang parangal. Namahala ako ng mga programa ng pagbabago sa malalaki at maliliit na negosyo, kasama ang pagbabago sa teknolohiya sa loob ng Gobyerno ng Isle of Man.

Binili namin ng aking business partner ang isang kumpanyang Manx sa larangan ng teknolohiya at pinalaki ito mula sa iilang tao hanggang sa mahigit dalawampu; ibinenta ko ang aking bahagi noong nakaraang taon. Ngayon, nagtatrabaho ako sa **kakayahang batay sa datos, pamamahala at pagbabago**, at nagpapatakbo ng isang pampublikong data observatory na nagpapakita nito gamit ang datos ng Gobyerno. Miyembro rin ako ng AI Advisory Group ng Department for Enterprise.

Mga lokal na isyu

- Ang **TT Access Road**: “hindi angkop sa layunin nito” (“not fit for purpose”), sa sariling salita ng Infrastructure Minister (2024). Hindi makakatulong ang 320 pang bahay sa malapit. Pagpasyahan ito, kuwentahin ito, itayo ito.
- **Mas ligtas na mga kalsada** sa Santon, Marown at Mount Rule, na napagkasunduan sa pamamagitan ng lokal na konsultasyon, hindi ipinilit.

- **Kaligtasan sa mga shared path:** dapat ibigay ng mga siklista sa mga naglalakad ang parehong espasyo at pag-iingat na inaasahan natin mula sa mga drayber para sa mga siklista: bagalan, lumayo kapag lalampas.
- **Braddan Woods:** 80 lamang sa 320 na bahay ang “affordable”, isa sa bawat apat, gayong ang kakayahang bumili ang siyang buong problema. Itayo ang tamang laki, at ilathala kung natutupad ba ang mga “siguro”.

Ilan lamang ito. Marami pang isyung ibinahagi sa akin sa pintuan ang tinatalakay sa pahinang ito at sa mga pahina sa likod nito. Salamat sa inyong oras at sa inyong mga kuwento: marami ang hindi malilimutan, ang ilan ay mahirap. Nakinig ako, nagpapasalamat ako, at ayaw kong biguin ang sinuman sa inyo.

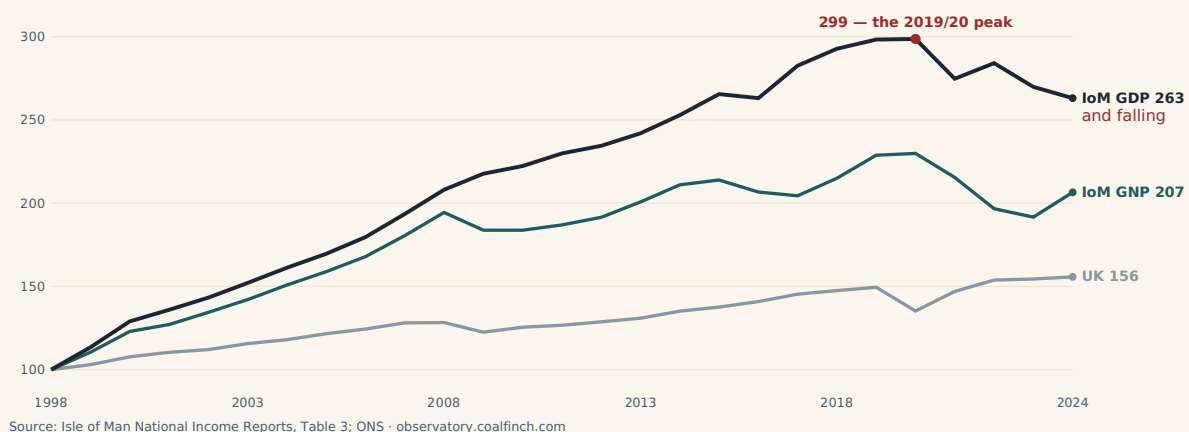
Ano ang nangyari sa “Freedom to Flourish”?

Umunlad ang isang sektor. Tumaas ang gastos para sa lahat. Ngayon, ang buong Isla ang nagbabayad.

Ang ekonomiya ang nagbabayad sa lahat: sa bawat nars, guro at kalsada. Umalis ka sa Isla at mahirap hindi mapansin ang pagkakaiba: mas tahimik na mga high street at pagod na mga tindahan dito, mas abala at mas maliwanag doon. Sa loob ng maraming taon, ang plano ng Isla ay gawing **napakayaman ang isang sektor** at ipilit ang lahat ng iba pa na sumuporta rito. Lahat tayo ay nagbabayad para doon ngayon.

Grew fast. Peaked. Now falling.

Real output, Isle of Man vs UK (1998 = 100)

Mabilis na lumago. Umabot sa tugatog. Ngayon ay bumabagsak. Tunay na output, Isle of Man laban sa UK (1998 = 100). Pinagmulan: Isle of Man National Income Reports, Table 3; ONS.

Sabi ng pangunahing numero, mas mayaman tayo kaysa sa UK. Karamihan sa atin ay hindi. Halos tumriple ang output mula 1998, umabot sa tugatog noong 2019/20 at bumabagsak na mula noon, habang patuloy na dahan-dahang umaakyat ang UK. At ang agwat sa pagitan ng dalawang linya ng Manx, kung ano ang ginagawa dito (GDP, 263) at kung ano talaga ang nananatili dito (GNP, 207), ay perang nakatala sa Isla na hindi kailanman umaabot sa mga taong naninirahan dito.

ANG PANANAW

Itigil ang pag-asa sa isang sektor na binabayaran ng lahat ng iba pa. Bumuo ng ekonomiyang **kaya at nais pamuhunanan ng bawat industriya, sa buong Isla**. Paglago, ngunit hindi sa anumang halaga.

Ibig sabihin nito, suportahan ang mga bagay na kaya nating gawin dito sa presyong makikipagkumpitensya, at pagsikapang panatilihin itong ganoon. Mabilis at abot-kayang internet para sa mga digital na kumpanya. Mga patakarang kasinghusay man lang ng sa Europa. At punan ang mga patakaran ng Europa kung saan nahihirapan itong ipatupad, gaya ng **datos at privacy**, kung saan nangunguna na tayo. At mag-regulate batay sa mga numero, hindi lang sa rulebook: bantayan ang mga presyo at margin sa buong ekonomiya, at imbestigahan kung saan nananatiling mataas ang mga ito nang walang dahilan.

Ang pagiging mapagkumpitensya ay praktikal, hindi lang tungkol sa mga patakaran. Hindi tayo kailanman magiging mas malaki kaysa sa UK, kaya ang layunin ay maging **malapit sa presyo ng UK**: umuunlad lang ang isang negosyo dito kung kaya nitong maghatid ng mga produkto, tao, koreo, enerhiya at datos sa halos katumbas ng binabayaran ng isang kumpanya sa UK.

Ang ferry at eroplano ay direktang gastos ng pagnenegosyo mula sa Isle of Man. Dapat hangarin ng bagong Sea Services Agreement na bawasan ang mga gastos na ito: regulado ang presyo at pagiging maaasahan ng kargamento, may independiyenteng pangangasiwa, ang barko ay pinepresyuhan bilang pansuportang imprastraktura at hindi bilang pagkakakitaan, at ang sobrang kapasidad ay dinadala para sa mga magsasaka at kumpanyang Manx sa dagdag na gastos lamang. At dapat kayang gawing day trip ang London, para makabuo tayo ng mga hybrid na karera sa IoM at South East sa pananalapi, teknolohiya at iba pa.

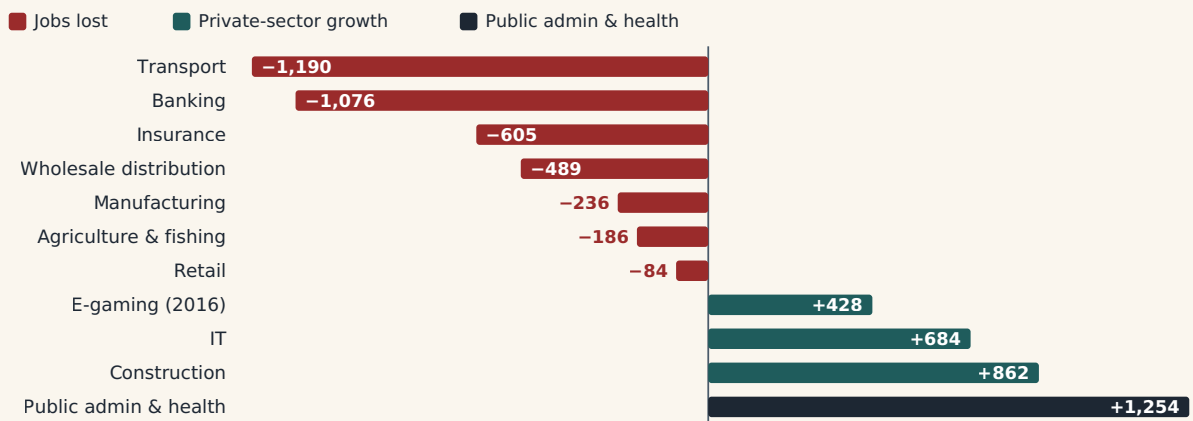
Naging masyado nang mahal ang Isla para makipagkumpitensya.

Mula sa ekonomiyang itinayo para sa isang sektor, tungo sa ligtas na paglago para sa lahat.

Habang umuunlad ang e-gaming, itinaas nito ang sahod, ari-arian at presyo sa lahat ng bagay, at tahimik na pinaalis ang ibang mga industriya. Ang Isla ngayon ay **masyado nang mahal** para makipagkumpitensya ang natitirang bahagi ng ekonomiya.

Where the jobs went, 2011 → 2021

Change in employee jobs by sector, Census 2011 to Census 2021

Source: Isle of Man Census 2011 & 2021 (Cabinet Office) • Workings: observatory.coalfinch.com

Saan napunta ang mga trabaho, 2011 → 2021. Pagbabago sa bilang ng mga trabaho ayon sa sektor, Census 2011 hanggang Census 2021. Pinagmulan: Isle of Man Census 2011 at 2021 (Cabinet Office).

Mula 2021

Hinihintay pa rin natin ang 2026 Census para malaman kung kumusta ang bawat sektor, kaya bumoboto tayo nang walang kasalukuyang larawan. Ang alam natin:

- Ipinapakita ng National Accounts ng Isla na **lumiit ng 7.4%** ang ekonomiya sa dalawang taon hanggang Marso 2024: mas malaking pagbagsak kaysa sa dinanas ng UK noong 2008 crash.
- Bilang ng Chamber of Commerce: humigit-kumulang **1,000 trabaho ang nawala** sa mga pangunahing sektor sa loob ng dalawang taon: ang pinakamalalang pagbagsak sa isang henerasyon.

ANG DIYAGNOSIS

Ang isang bansang nasa ganitong kalagayan ay karaniwang hahayaang bumaba ang halaga ng pera nito para maging mas mura. **Hindi natin magagawa iyon:** gumagamit tayo ng pound at inaangkat ang karamihan ng ating binibili. Ang tanging bagay na kontrolado natin ay ang sarili nating mga gastos, at kailangang bumaba ang mga ito, para sa mga pamilya gaya ng para sa negosyo. **Ang enerhiya, grocery, gasolina at mortgage ay mas mahal dito kaysa sa nararapat**, dahil kulang ang kumpetisyon para pigilan ito, at tinatamaan ng mataas na gastos ang bawat sektor, pinakamatindi sa mga pinaka-exposed sa kumpetisyon: retail, agrikultura, hospitality. Ito rin ang dahilan kung bakit hindi kayang magtaguyod ng pamilya ng mga kabataan dito.

At ang pinakabaluktot na gastos sa lahat ay ang tahanan. Kaya doon tayo magsisimula.

PABAHAY

Tahanan muna. Pagkatapos, ang mga tao. Pagkatapos, ang paglago.

Ang pabahay ang pinakabaluktot na gastos ng Isla, at nasa ilalim ito ng lahat ng iba pa: sahod, gastos ng negosyo, at ang desisyon ng bawat batang pamilya kung mananatili. Sa isang punong isla, ang tanging paraan para madagdagan ang bahay, hindi lang mapalitan kung sino ang nakatira, ay ang supply. Kaya magsisimula tayo sa paggawang available ng mga tahanan.

For a young buyer, two incomes change everything

House price ÷ income, buyers aged 18-25 (Isle of Man)

Source: Isle of Man Housing Market Review 2025 (Statistics IoM) · Threshold: Demographia · observatory.coalfinch.com

Para sa batang mamimili, ang dalawang kita ang nagpapabago sa lahat. Presyo ng bahay ÷ kita, mga mamimiling edad 18–25 (Isle of Man). Pinagmulan: Isle of Man Housing Market Review 2025 (Statistics IoM); threshold: Demographia.

5,695 na bahay ang naitala bilang bakante sa Census, 13% ng kabuuan. Kaya hindi lang ito tungkol sa kung ilan ang bahay natin, kundi *saan at paano* ang mga ito hinahawakan. Itayo ang kulang sa atin, ibalik sa gamit ang mga bakante, at huwag nang hayaang maging **paradahan ng kapital** ang mga bahay sa halip na tirahan.

BAKIT ITO APURAHAN. Nangyayari na ito: mula 2016, mas marami ang namamatay kaysa sa ipinapanganak **bawat taon**, at bumababa ang bilang ng mga estudyante (**11,569** noong 2020/21 tungo sa **11,079** ngayon), ang unang senyales ng dependency ratio na papunta sa **87.7 bawat 100** residenteng nasa edad ng pagtatrabaho pagsapit ng 2075 kung mananatiling pareho ang migrasyon. Ang mga tahanan ang paraan para mapanatili natin dito ang mga pamilyang nasa edad ng pagtatrabaho.

— Mas maraming starter home: isa at dalawang silid-tulugan, itinayo para sa mga unang beses bumibili, at mga bahay para sa isang tao na ginagawang kaakit-akit ang paglipat sa mas maliit na bahay.

- Isang self-build scheme na pinangungunahan ng mga tradesperson, sa kondisyong kukuha sila ng mga apprentice: pagtatayo ng mga bahay at muling pagbuo ng mga trades sa iisang hakbang.
- Help-to-buy na dinisenyo para sa sabay na pagbili. Ang karaniwang bahay ay **10× ng isang batang kita** ngunit **5× ng dalawa**: matarik, ngunit maaabot. Kaya itayo ang scheme sa paligid ng dalawang taong magkasamang bumibili, hindi isa.
- Ibalik ang mga bakante: ilathala ang detalye sa likod ng 5,695 na bakanteng bahay, at suportahan lamang ang mga bahay na tamang laki hanggang sa tiyak nating malaman kung ano ang kumakain sa supply.
- Gawing sapilitan ang rehistro ng mga landlord: nasa batas na ang 2021 Act, ngunit limang taon na ang lumipas at boluntaryo pa rin ang rehistro.
- Isang pondo sa pabahay na nakalaan ang pera para sa ilang taon nang maaga, hindi dinadagdagan taon-taon, para hindi biglang mawala ang suporta habang kayo ay bumibili.
- Bawasan ang mga gastos sa pabahay na tahimik na nagpapatong-patong (mortgage margin, land-banking, upa), bahagi ng paglaban sa kapangyarihan at konsentrasyon sa merkado sa buong ekonomiya.

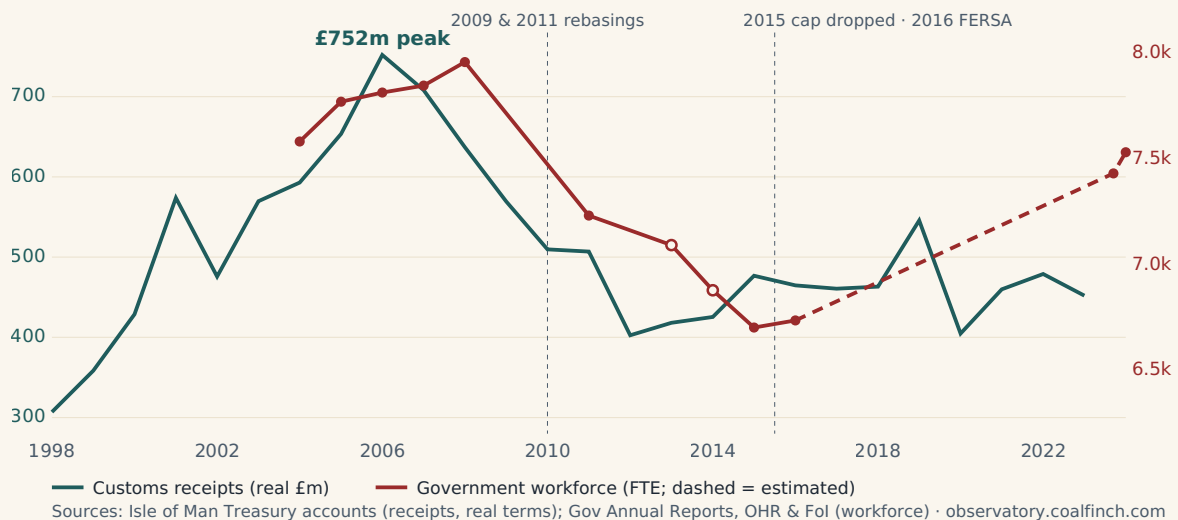
Itayo ang mga tahanan, at susunod ang iba: mga tao, komunidad, at dahilan para manatili ang susunod na henerasyon.

Managot. Ipakita.

Lumaki ang Gobyerno sa VAT na hinahati sa UK, hindi sa resulta. Dobleng pakinabang kapag lumipat ang isang tao sa pribadong trabaho.

Paid for by a formula, not the economy

Customs & Excise receipts (real £m, left) and the government workforce they paid for (FTE, right), 1998–2024

Binayaran ng isang formula, hindi ng ekonomiya. Mga koleksyon ng Customs at Excise (tunay na £m) at ang government workforce na binayaran nito (FTE), 1998–2024. Mga pinagmulan: Isle of Man Treasury accounts; Government Annual Reports, OHR at FoI.

Hindi tayo marami, at tatlong bagay ang nag-aagawan sa parehong mga manggagawa: ang Gobyerno, ang sektor na pinili nating suportahan (e-gaming), at lahat ng iba pa. Lumaki ang Gobyerno sa VAT at mga buwis na hinahati sa UK na hindi kailanman ginarantiya, at kapag bumaba ang mga koleksyong iyon, kailangang sumunod ang gastos sa sahod. Patag ang populasyon mula 2011, gayunpaman mas marami tayong empleyado ng Gobyerno kaysa noon: sa pamantayang iyon, hindi mas mahusay ang sistema kaysa 15 taon na ang nakalipas. Ang bawat tungkuling lumilipat mula sa pampublikong mesa tungo sa produktibong pribadong trabaho ay **dobleng pakinabang**: ang gastos ay nagiging kita at buwis, kapag sapat na ang sahod sa pribadong sektor para hikayatin ang mga tao. Ang aking working hypothesis: masyadong maraming tao ang nagsisilbi sa mga boss sa itaas sa halip na sa publiko; ang solusyon ay isang responsibong front line, mas kaunting middle management, at pinalawak na mga community hub.

Isang boses lamang ako sa Keys, at hindi ako magkukunwaring iba. Ngunit ang isang boses na may hawak na mga numero ay kayang magpagalaw ng mga bagay. Mas gugustuhin kong manalo sa argumento batay sa ebidensya, at makuha ang suporta ng mga civil servant na kailangang magpatupad nito, kaysa ibenta ang boto ko kapalit ng posisyon. Ang una kong hihilingin sa bagong House: **isang wasto at batay-sa-ebidensyang pagsusuri ng mga opsyon, ginawa nang hayagan,** para ang programa ng gobyerno ay itinayo sa kung ano ang gumagana, hindi sa palitan ng pabor.

Managot, ipakita

- **Malinaw na mga patakaran, nakalagay sa iisang lugar.** Isang simpleng hanay ng mga patakaran sa pamamahala para sa mga proyekto at pera, ginagamit ng bawat departamento. Ang ferry terminal sa Liverpool (binadyet sa £18m, £70.7m na nang tawagin itong “hindi sapat ang pagpapalano” ng sariling Public Accounts Committee ng Tynwald) ang nangyayari kapag wala ang mga ito.
- **Pananagutang may ngipin ang batas.** Mga Chief Officer at Director na may legal na pananagutan sa pagpapanatiling maayos ng pananalapi ng kanilang departamento.
- **Itigil, pagkatapos ay limitahan.** Itigil na ngayon ang pag-hire ng mga back-office staff (hindi kasama ang frontline), at ibalik ang limitasyon sa bilang ng mga empleyado ng Gobyerno na inalis noong 2015, kapag tama na ang panahon.
- **Bilangin nang tama.** Karamihan sa mga nawalan ng trabaho ay hindi kwalipikado sa Jobseeker’s Allowance, kaya hindi sila kailanman lumilitaw sa mga numero: ang pangunahing numero ng kawalan ng trabaho ay malaking kulang sa tunay na bilang ng mga walang trabaho.
- **Mga numerong kaya ninyong basahin.** Mga account ng Gobyerno sa isang kinikilalang pamantayan (IFRS o GAAP), nababasa nang walang accountant; National Accounts na iniuulat sa pamantayan ng IMF; at pampublikong datos na ipinapakita sa paraang talagang magagamit ng mga tao.
- **Independiyenteng pangangasiwa, at protektadong mga whistleblower, walang pero-pero.** Walang Auditor General ang Isla hanggang 2021, at pinalabnaw ang mga

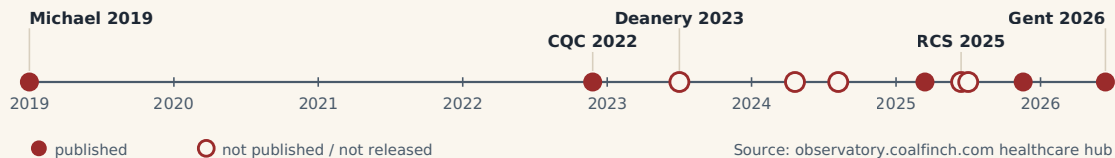
reporma ngayong taon. Isang tunay na independiyenteng paraan para magsampa ng mga alalahanin. Dapat protektado ang mga whistleblower.

Tama na ang pag-aaral. Simulan na ang paggawa.

Binayaran na natin ang diyagnosis. Ngayon, kumilos na tayo ayon dito.

Ten reviews in seven years.

Independent reviews of the Island's health service, 2019–2026 — we've paid for the answers.

Sampung pagsusuri sa loob ng pitong taon. Mga independiyenteng pagsusuri (review) sa serbisyong pangkalusugan ng Isla, 2019–2026. Pinagmulan: [observatory.coalfinch.com healthcare hub](https://observatory.coalfinch.com/healthcare-hub).

Sampung pagsusuri sa loob ng pitong taon, binili at bayad na. Kailangan na lang nating tapusin ang mga hakbang na tinukoy ng mga ito.

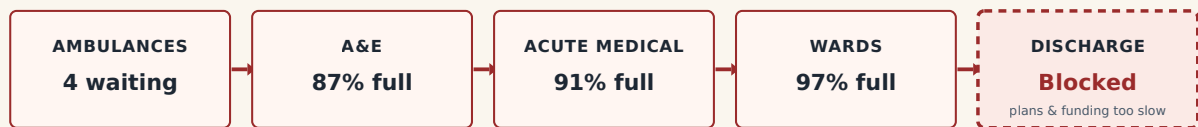
- **Pondohan ang formula na itinakda ng mga pagsusuri**, at panatilihin ito doon. Hindi ninyo kayang patakbuin ang pinakamalaking programa ng pagbabago sa kasaysayan ng serbisyo gamit ang pinutol na badyet.
- **Protektado sa pulitika, nang wasto.** Ang gawain sa pamamahala, delegasyon at pagkontrata na tinukoy ng mga pagsusuri ay kailangang tapusin, hindi i-reset sa bawat bagong ministro.
- **Hindi ang pagkapuno ng social care ang bara; ang problema ay kung gaano katagal ang discharge.** Bigyan ang mga clinician ng kumpiyansang tunay na nakahanda ang care plan, para may kumpiyansa silang i-discharge ang pasyente sa susunod na yugto ng pangangalaga.
- **Ayusin muna ang pangangalaga bago ang pera.** Walang sinumang dapat manatili sa kama sa ward habang pinagpapasyahan ang pondo ng kanyang pangangalaga: ayusin ang pangangalaga, i-discharge ang pasyente, at ayusin ang pera pagkatapos. Ang Manx Care at ang Gobyerno ang sasalo sa gastos habang hinihintay ang desisyon; ang pamilya ay tatasahin pagkatapos ayon sa karaniwang mga patakaran, at hindi kailanman bibigyan ng hindi inaasahang bill dahil sa paghihintay.

- **Isang ospital na konektado sa network:** mga espesyalistang bumibisita at nagkokonsulta sa pamamagitan ng telemedicine, kapasidad at resulta na ibinabahagi at ikinukumpara sa Jersey at Guernsey, at mga pasyenteng naglalakbay lamang kapag talagang kailangan.
- **Mga care pathway na inilathala, nang hayagan:** makita ang daan at gawin mismo ang mga hakbang na kaya ninyo, sa halip na maghintay sa Manx Care kung hindi naman kailangan. Para sa mga GP: opsyong sumali sa Manx Care at mga bagong kontrata para hindi na nila kailangang magpatakbo ng maliit na negosyo bukod sa paggamot; magkaugnay ang datos ng GP at ng ospital.
- **Pamunuang pinagkakatiwalaan ng mga clinician,** at sahod na ikinukumpara sa NHS Agenda for Change ng UK at sa Jersey at Guernsey, para makuha at mapanatili ang mga tauhang kulang sa atin. Parehong band, parehong sahod, saan ka man nanggaling.
- **Sulit ang pag-iwas (prevention):** mag-screen nang mas maaga, bowel cancer mula sa edad 50 hindi 60, para mahuli ang cancer habang maaga pa, kung kailan siyam sa sampu ang gumagaling, hindi isa lang sa sampu. Isang hiwalay at protektadong badyet para sa prevention, na inilathala ang saklaw ng cervical at bowel screening laban sa pinakamahusay na pamantayan sa mundo, at ang buong alok ng screening (kasama ang breast screening) na sinusuri isa-isa laban sa mga pambansang programa ng UK.
- **Mental health:** ang pinakamalaking bagay na kaya nating baguhin ay ang pagkakatabi ng mga tao sa ekonomiya (walang trabaho, walang pera, walang layunin); ang trabaho, pera at layunin ay bahagi ng lunas, kasama ng wastong mga serbisyong klinikal. Sa serbisyo mismo: mamuhunan sa adult mental health service, ilathala ang mga sukatang mahalaga (hindi lang ang haba ng waiting list, kundi kung ang mga pinakanangangailangan ay nakikita at nagagamot sa tamang oras), at stepped care para ang paghingi ng tulong, kasama ang self-referral, ay masagot agad, hindi ng buwan-buwang katahimikan.
- **Isang buong serbisyo para sa kalusugan ng kababaihan:** endometriosis, menopause at ang mental health na kasabay ng mga ito, sa mga inilathalang pathway, hindi sa mga waiting list.

ISANG MODELO, HINDI BILANG NG TAO. Alam ng bawat clinician kung ano ang nangyayari kapag may bara sa bituka. Ganoon din ang sistema ng ospital: ayusin ang daloy

bago magdagdag ng kama, kung hindi ay “mapupuno halos agad” ang mga bagong kama. Ang bawat numero sa diagram sa ibaba ay resulta ng aking system-dynamics model ng daloy sa Noble’s, hindi live na bilang.

**Noble’s isn’t short of patients coming in.
It’s short of patients getting out.**

55 people are medically fit to leave — but stuck. The back door is slow, not social care full.

Add 50 beds and the pipe just fills. Speed the back door up — plan confirmed, funding settled after — and it drains, no new beds.

Source: Gent / PSG Review, May 2026 · Lane, Monefeldt & Rosenhead (2000) · observatory.coalfinch.com

Lahat ng numero ay galing sa modelo. Hindi kulang ang Noble’s sa mga pasyenteng pumapasok. Kulang ito sa mga pasyenteng nakakalabas. 55 katao ang medikal na handa nang umuwi ngunit naiipit; magdagdag ng 50 kama at mapupuno lang muli agad; pabilisin ang discharge, kumpirmado ang care plan at aayusin ang pondo pagkatapos, at uusad ito nang walang bagong kama. Pinagmulan: Gent / PSG Review, Mayo 2026; Lane, Monefeldt at Rosenhead (2000).

KALUSUGAN AT PAGTANDA

Tumanda nang masaya at may dignidad.

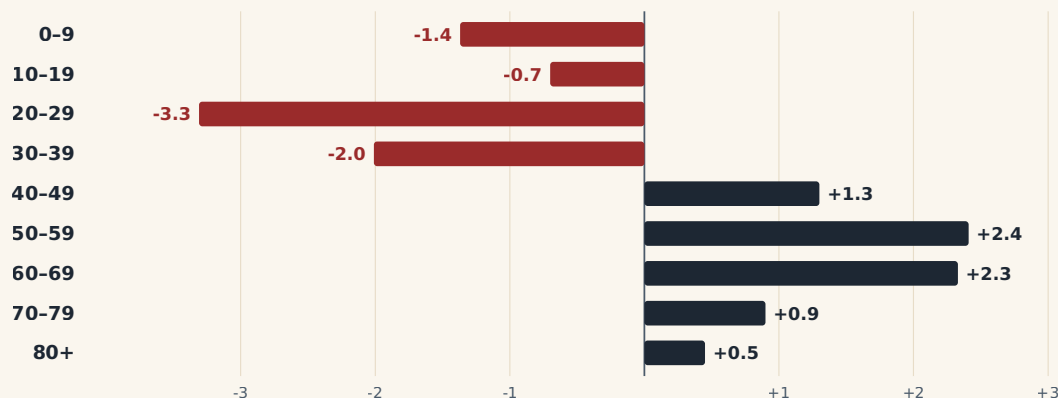
Pangangalaga, komunidad at mga tahanang ginagawang bagay na inaabangan ang pagtanda.

Tumatanda ang Isla, at kadalasan ay tayo mismo: isang bubble ng mga taong nagtatrabaho dito ngayon, na sabay-sabay tumatanda, hindi alon ng mga retiradong lumilipat dito; hindi ito bunga ng kamakailang imigrasyon, kundi resulta ng mga desisyong ginawa ilang dekada na ang nakalipas. Mas kaunti tayong mga taong nasa kanilang twenties at thirties kaysa sa UK, at mas marami sa kanilang fifties at sixties. Ang ekonomiyang nakatuon sa isang sektor ay nagtutulak sa mga bahay palayo sa abot ng mga kabataan, at sa mga kabataan palayo sa Isla, kaya mas mabilis pa tayong tumatanda. Hindi krisis na dapat katakutan, kundi kinabukasang dapat planuhin.

Hollowing out: the missing middle

Share of population by age, Isle of Man minus UK, 2021 (percentage points)

■ Fewer than the UK ■ More than the UK

Source: IoM Census 2021 (Cabinet Office) & UK Census 2021 (ONS) · observatory.coalfinch.com

Nauubos ang gitna. Bahagi ng populasyon ayon sa edad, Isle of Man bawas UK, 2021 (percentage points).

Pinagmulan: IoM Census 2021 (Cabinet Office) at UK Census 2021 (ONS).

- **Ang pag-aalaga sa tahanan ay ituring na pag-aalaga**, hindi paraan para makatipid.
- **Mas patas na kasunduan para sa Hospice.** Noong Marso, nagtanggali ito ng mga tauhan at ipinasa ang apat na serbisyo sa Manx Care matapos ang anim na taon ng deficit. Nagbabayad ang Gobyerno ng 24% ng kita nito (44% sa Jersey, 36% ang average sa UK) at ang grant ngayong taon ay tumaas nang mas kaunti kaysa sa gastos. Ang pangangalagang ganito kahalaga, na napakalaki ng naitutulong, at pinopondohan

pa rin ng charity sa karamihan, ay karapat-dapat sa wastong bahagi mula sa publiko, gaya ng nagagawa na ng ating mga kapitbahay.

- **Paano natin babayaran ang pagtanda:** isang tapat at mature na usapan tungkol sa mga pensyon, pangangalaga at gastos nito; tuwirang usapan, hindi isa na namang konsultasyon. Isinasaalang-alang ng England ang isang National Care Service, na sumasagot sa pinakamahirap nating tanong: paano gawing kasing-ayos ng serbisyong pangkalusugan ang social care. Bantayan itong mabuti, at dalhin dito ang gumagana.
- **Hindi nagreretiro sa 65 ang trabaho at layunin.** Part-time na bayad na pag-aalaga, pag-aalaga ng bata, pagtataguyod, pagtulong sa mga tao sa pagdadalamhati, pagkawala at trauma, mga tungkulin sa mental health: mga trabahong nangangailangan mismo ng sagana sa mga nakatatanda: karanasan, malasakit at puso. Bayad at part-time, may kaukulang pagsasanay, at susubukin muna nang hayagan kung may pangangailangan sa magkabilang panig bago gumastos ng pera ng publiko. Hindi ito kapalit ng mga propesyonal na tauhan.
- **Pagtandang inaabangan:** komunidad, aktibidad at mga bagay na gagawin, hindi lang pangangalaga.
- **Mga tahanang ginagawang kaakit-akit ang paglipat sa mas maliit:** mas maliit na bahay na aalagaan, mas maraming oras para mabuhay, at isang tahanang pampamilya na napapalaya para sa susunod na henerasyon.
- **Mga pensyon, pensyon man ng mga empleyado ng Gobyerno o ang State Pension, na hinahawakan sa iisang bukas na pamantayan:** parehong pagsusuri sa kung magkano ang gastos, at parehong proteksyon sa kung ano ang nararapat sa mga tao. Tama na ang walang-saysay na paghahati.

EDUKASYON

Kabutihang-loob at komunidad sa kurikulum.

Kung ang mundong mamanahin ng ating mga anak ay mas sasandal sa mga screen at AI, ang edukasyong pinakamahalaga ay ang bahaging hindi kayang gawin ng makina: empatiya, paghuhusga, katatagan at pag-alam kung paano makisama sa ibang tao. **Mas kaunting oras sa screen, mas maraming oras sa tao.** Hindi natin kailangan ng mga batang kayang sumandal sa AI; kailangan natin ng mga batang hindi kailangang sumandal dito.

Ang mga kasanayang pantao

- **Gawing tunay na sapilitan at pare-pareho ang PSHE at RSHE sa bawat paaralan, na ang opt-out ay limitado sa bahagi ng sex education.** Ganito bumubuo ng katatagan ang isang komunidad nang maaga: ang pinakamahusay nating pag-iwas sa sakit sa pag-iisip.
- Malulusog na relasyon: paggalang, hangganan at pahintulot (consent), at ang kumpiyansang malaman kung may hindi tama.
- **Kung paano mag-isip ang ibang tao: neurodiversity na nauunawaan at kasama, hindi lang tinitii.**
- Pagkilala sa mga problema: pagpansin ng pagkabalisa sa sarili at sa iba, at kung paano makinig at kumilos.
- **Kabutihang-loob at pagkakabilang: bawat bata ay kasali sa isang club o aktibidad, edad 11–16, na may mga proyektong pangkomunidad sa Year 9 na nagbibigay-daan sa mga kabataan na ipakita ang kanilang pinakamahusay.**
- Maagap na batas pampamilya: bawat paghihiwalay na may kinasasangkutanang mga bata ay hinahawakan ng serbisyong nakatuon sa bata, na mas mura kaysa sa mga krisis na naiiwasan nito. Shared care ang default kung ligtas, at may desisyon na sa loob ng 26 na linggo.

Ang mga teknikal na kasanayan

- **Critical thinking bilang pangunahing kasanayan, na ang teknolohiya para sa lahat ay itinayo sa paligid nito: pag-alam kung kailan nakakatulong ang AI, at kung kailan hindi.**
- Mga apprenticeship na nakatali sa tunay na mga proyekto ng pagpapalano at pagtatayo: ang mga trades na muli nating binubuo para itayo ang mga tahanan.
- **Pangmatagalang pagpapalano ng workforce para sa mga tungkuling klinikal, na suportado ng pondo ng estado: palakihin ang sarili nating mga clinician at tagapag-alaga.**
- Pinondohan at may bayad na Care Certificate para sa mga nagtapos sa paaralan at sa mga retiradong handang tumulong: mga daan tungo sa pangangalaga, rehabilitasyon, pagtataguyod at mga tungkulin sa mental health.
- Sa katamtamang panahon, isang wastong programa sa pangangalap ng tauhan para sa civil service: palakihin ang mga kasanayang kailangan ng Gobyerno sa halip na umupa nito.
- SEN (karagdagang pangangailangang pang-edukasyon): ang code na dapat sanang magarantiya ng suporta ay binalangkas noong 2020 at hindi kailanman naging batas. Tapusin ang Bill, gawin itong statutory, ilathala ang mga oras ng paghihintay. Patuloy ko itong pinag-aaralan.

Para sa mga manggagawa at pamilyang naninirahan dito.

Kayo ang inimitahan ng Isla na pumunta rito. Dapat malinaw kung paano kayo mananatili.

Ang bahaging ito ay wala sa nakalimbag na booklet, dahil limitado ang espasyo doon. Nandito ito dahil ito ang mga tanong na madalas kong marinig mula sa mga manggagawang dayuhan at sa kanilang mga pamilya, at hindi patas na iwan kayong nanghuhula. Ang mga posisyong ito ay pareho sa nakasulat sa Ingles sa [pahina ng Mga Lokal na Isyu](#).

Migrasyon at hangganan: ano ang ibig kong sabihin

- **Ang mga tseke sa hangganan ay tungkol sa droga at organisadong krimen, hindi tungkol sa inyo.** Sinusuportahan ko ang ID at advance passenger information sa mga ruta ng ferry at eroplano, at gagawin itong legal na kinakailangan, dahil hindi mahaharag ng pulisya ang hindi nila nakikitang paparating. Ang mga pamilyang naninirahan at nagtatrabaho rito nang legal ay walang dapat ikabahala.
- **Isasara ko ang mga ruta ng pagpasok na bukas sa pang-aabuso, at inaabuso na.** Higpitan ang mga rutang pinakakaunti ang pagsusuri, at pondohan nang wasto ang bagong Immigration Compliance Team ng Isla para masubaybayan ang mga taong narito sa work at residence permit pagkatapos nilang dumating. Hindi ito laban sa mga sumusunod sa patakaran; para ito sa kanila. Kapag inaabuso ang isang ruta, ang mga tapat na manggagawa ang napagbibintangan.
- **Migrasyon batay sa kakulangan sa workforce, at sanayin ang sarili nating mga tao.** Ang prinsipyo ko: pahintulutan ang migrasyon kung may tunay na kakulangan sa isang mahalagang larangan, habang sinasanay natin ang mga taga-rito. Ang kalusugan at pangangalaga ang pinakamalinaw na halimbawa ng ganoong kakulangan. Kayo ang mga taong tinawag ng Islang ito dahil kailangan kayo.
- **“Una ang mga naninirahan na rito.”** Kapag sinabi kong dapat unang ialok ang trabaho sa mga taong naninirahan na rito, kasama kayo roon. Ang “naninirahan” ay

hindi tungkol sa kung saan kayo ipinanganak kundi kung saan kayo nakatira at nagtatrabaho.

- **Isang malinaw at mapagkakatiwalaang daan tungo sa pananatili, kasama ang pamilya.** Ang mga manggagawang kinuha ng Isla para sa mga larangang may kakulangan ay dapat may malinaw at inaasahang daan para manatili rito kasama ang asawa at mga anak. Itutulak ko ang mas simpleng mga patakaran, hindi mga bagong hadlang. Ang komplikadong sistema ay nagdudulot ng pagkakamali, at hindi iyon patas sa sinuman. Hindi ako nangangako ng pagbabago sa kung sino ang kwalipikado; nangangako ako ng kalinawan.

Sahod at trabaho sa Manx Care

- **Sahod na ikinukumpara sa NHS Agenda for Change at sa Jersey at Guernsey.** Mas mahal ang pamumuhay dito kaysa sa karamihan ng UK; kung gusto nating manatili ang mga tauhan, kailangang makita ito sa sahod. Parehong band, parehong sahod, saan ka man nanggaling.
- **Pamunuang pinagkakatiwalaan ng mga clinician,** at ang gawain sa pamamahala na tinukoy ng sampung pagsusuri ay tatapusin, hindi i-reset sa bawat bagong ministro. Ang mga nagtatrabaho sa ward ang unang nakakaramdam kapag hindi natatapos ang mga pagbabago.
- **Palakihin ang sarili nating mga clinician at tagapag-alaga** sa pangmatagalan, na may pondo ng estado. Hindi ito laban sa mga tauhang dayuhan; ito ay para hindi na kailangang umasa ang Isla sa palaging pag-recruit mula sa malayo, at para maging bahagi kayo ng isang serbisyong may sapat na tauhan, hindi ng isang serbisyong palaging kulang.

Pag-upa ng bahay

Marami sa mga pamilyang tulad ninyo ang umuupa, hindi bumibili. Ang mga starter home at help-to-buy sa itaas ay mahalaga, ngunit hindi sapat para sa isang pamilyang nangungupahan ngayon.

- **Gawing sapilitan ang rehistro ng mga landlord** at iayon ito sa pinakamababang pamantayan ng UK, para walang maupahang bahay na may damp at amag sa dingding.

- **Seguridad ng pangungupahan.** Proteksyon laban sa pagpapaalis nang walang dahilan habang nagbabayad kayo at maayos na nangungupahan, at mas mahabang default na kontrata.
- **Proteksyon sa deposito.** Ang deposito ay hahawakan ng isang ikatlong partido at ibabalik nang default, maliban kung may patunay ng pinsala.
- **Transparency sa upa, hindi rent control.** Ilathala ang datos ng upa ayon sa lugar at laki ng bahay, at imbestigahan kung saan nananatiling mataas ang upa nang walang dahilan. Hindi ako naniniwalang gagana ang rent control sa isang islang kulang sa bahay; naniniwala akong gagana ang pagbabantay sa mga numero.

Childcare

- **Childcare na pinopondohan mula sa siyam na buwan** para sa mga pamilyang nagtatrabaho, ipinatutupad nang hakbang-hakbang, at pagsusuri sa mga patakaran para sa mga batang wala pang dalawang taon na, ayon sa sariling estratehiya ng Gobyerno, ang pinakamalaking hadlang sa mga nursery, nang hindi binababa ang pamantayan sa kaligtasan. Alam kong hindi tugma ang oras ng shift sa oras ng nursery; sabihin ninyo sa akin kung ano ang gumagana at hindi para sa inyo, dahil iyon ang gusto kong marinig.

Ang mga bagay na maaari ninyong ipanagot sa akin

- ✓ Isang surgery (konsultasyon sa mga botante) bawat linggo: Santon, Braddan, Ballafletcher at Marown, salitan.
- ✓ Isang surgery sa Noble's o malapit dito para sa mga shift worker, kapag hiniling.
- ✓ Handang makinig nang hindi nanghuhusga, at nasa panig ninyo.
- ✓ Kakampi, hindi kaaway. Nandiyan, hindi nawawala.
- ✓ Pagtataguyod at paghamon, na may datos at karanasan sa pagpapatupad sa likod.
- ✓ Ang sarili kong pagsusuri sa mga kritikal na isyu, inilathala, at bukas sa paghamon.
- ✓ Isang pampublikong corrections log: kapag mali ako, aaminin ko.

Maraming salamat po sa pagbabasa.

Ang araw ng halalan ay Huwebes, 24 Setyembre. Kung ito ang uri ng representasyong gusto ninyo, magpapasalamat po ako sa isa sa inyong dalawang boto (dalawa ang MHK ng Middle).

Isang Isla na ipinagmamalaki ng ating mga anak, at pinipili nilang balikan.

Wala sa nakalimbag na booklet

Limitado ang kayang isulat sa isang leaflet. Ang mga posisyong ito ay buong nakasaad sa site (sa Ingles), at hindi sila nawala kahit saan:

- Enerhiya at Net Zero: panatilihin ang destinasyon, alisin ang 2030 deadline para sa kuryente, itayo ang interconnector
- Ang Ating Lugar sa Mundo: ang konstitusyon, pananalapi at privacy ng datos
- Childcare mula sa siyam na buwan, at batas pampamilyang nakatuon sa bata
- Piskal: ang deficit, pangungutang, mga pensyon at ang limitasyon sa bilang ng empleyado
- Migrasyon: sukatin nang tama, pagkatapos pamahalaan; ID at advance passenger check sa hangganan (ipinaliwanag sa Tagalog sa itaas)
- Koneksyon: ang ferry na pinepresyuhan bilang imprastraktura, at ang London bilang day trip
- SEN: tapusin ang Bill, gawing statutory ang code, ilathala ang mga oras ng paghihintay

Ang bawat numero dito ay mula sa pampublikong pinagmulan, karamihan mula sa mga tool na kaya ninyong suriin mismo sa observatory.coalfinch.com. Ito ay salin ng manipestong Ingles; ang bersyong Ingles ang opisyal. May nakita kayong mali? Sabihin ninyo sa akin.

James Cochrane · Kandidato para sa Middle · james@cochrane.im

Published by James Cochrane, Thie ny Shee, 10 Keeill Pharick Park, Glen Vine, Isle of Man, IM4 4EW

[AI Policy](#) · [Privacy Policy](#) · [Corrections Log](#)